

BİLDUNGSROMAN ÖRNEĞİ OLARAK “HÜSNİ Ü AŞK”

Yavuz BAYRAM*

ÖZET

Bildungsroman, Türk edebiyatıyla ilgilenen araştırmacılar için yeni bir terimdir. Buna karşın Türk edebiyatında pek çok örneği vardır. Nitekim bu makalede de Hüsni ü Aşk'ın bildungsromanla ilgisi üzerinde durulmuştur. Makalede bu ilgi, dört açıdan değerlendirilmiştir: Eserde aklî ve hissî yeteneklerin işlenişi, kahramanın çağın ve toplumun istediği biçime girişi, kahramanın olgunlaşma sürecini etkileyen maddî ve manevî etkenler, kahramanın olgunlaşma sürecindeki aşamalar. Yapılan tahlil ve değerlendirmeler sonucunda, Hüsni ü Aşk mesnevisinin, sözü edilen dört açıdan, bildungsroman örneği olarak kabul edilebileceği görülmüştür.

Anahtar kelimeler : bildungsroman, mesnevi, Hüsni ü Aşk.

ABSTRACT

Bildungsroman is a new term for researchers interested in Turkish literature. In spite of this there are a lot of bildungsroman examples in Turkish literature. As a matter of fact in this article the relationship of Hüsni ü Aşk with bildungsroman has been analysed. In the article this relationship has been evaluated by four points of view: The mental and emotional abilities of the theme, taking form that community and period desires, material and moral factors that effect the hero becoming ripe, the steps of hero becoming ripe process. At the end of these analyses and evaluations, it has been consequenced that Hüsni ü Aşk romance is an acceptable example of bildungsroman.

Key words : bildungsroman, romance, Hüsni ü Aşk.

Bildungsroman

“Bildungsroman” terimi edebiyat dünyamız için oldukça yeni bir kavramdır. Bir makalesinde¹ Prof.Dr.Gürsel Aytaç, terimin “biçim almak, bir biçime ulaşmak, işlenmişliğe erişmek” anlamına gelen “bildung, bild” kelimeleriyle bağlantılı olduğunu ifade ederek, bildungsromanın sınırlarını çizmiştir: “Bildungsroman, bir insanın akıl ve duygu gibi manevi yeteneklerinin işlenişi, onun yaşadığı çağ ve toplumun istediği biçime girmesini; bu oluşuma katkısı olan maddi ve manevi etmenleri, geçirilen aşamaları, sonunda ulaştığı kişiliği konu alır.”² Gelişim romanı (entwicklungsroman) ve eğitim romanı (erzichungsroman) bildungsromana yakın türlerdir. Adlarından da anlaşılacağı gibi, ilk iki türde “gelişim” ve “eğitim” ön plândayken bildungsromanda “manevi biçimlenme ve kültür” ağırlık kazanır.

Aytaç, sözü edilen makalede bu türün Ortaçağ'da ‘Parzival’³ ile başladığını; 18.yüzyılda Martin Wieland'ın “Geschichte des Agathon”uyla geliştiğini ve Goethe'nin “Wilhelm Meister”iyle de en parlak devrini yaşadığını söyler. Ona göre Hermann Hesse'in “Das Glasperlenspiel (Boncuk Oyunu)” adlı eseri, bildungsromanın ütopyasıdır.

* Yrd.Doç.Dr., Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi.

¹ Aytaç, Gürsel, “Modern Alman Edebiyatında Bildungsroman”, *Edebiyat Yazıları*, C.I, Gündoğan Yay., Ankara 1990, s.276-282.

² Aytaç, Gürsel, **a.g.m.**, s.276.

³ Parzival, Alman yazar Wolfram von Eschenbach'a ait bir destan örneğidir.

Eserde, yazarın “Kastalien” adını verdiği bir eğitim kurumunda yetişerek “boncuk oyunu ustası” olan başkahraman J.Knecht, akıl-duygu dengesine ulaşmış biri olarak davranır. Ne arkadaşı Tegularius gibi tamamen toplumdan kopuk bir Kastalienli olacaktır; ne de Designori gibi tamamen hayatın karmaşasına atılacaktır. O sentezden yanadır. Bu sayede Kastalien’de öğrendiklerini hayata geçirme fırsatı bulur. Designori’nin oğlu Tito’nun öğretmenini olur. Daha ikinci günde yüzmeye çalışan Tito’ya eşlik etmek ister ve boğulur. Tito, öğretmenin davranışını “fedâkârlık” olarak değerlendirdiğinden, amaca ulaşılmış ve Tito üzerindeki eğitici etki gerçekleşmiş olur. Bu anlamda bir internet sitesinden⁴ alınan ve Ömer Türkeş’e ait olan aşağıdaki değerlendirmeler de konuyu aydınlatıcı niteliktedir:

“En parlak ürünleri Goethe tarafından verilen Bildungsroman türünde yazılan “Boncuk Oyunu”, günümüzden çok sonraki bir zaman diliminde yaşayan büyük boncuk ustası Joseph Knecht’in hayali yaşam öyküsü üzerine kuruludur. Alman edebiyatına özgü bir tür olan Bildungsroman’larda, adından da anlaşılacağı gibi maddi ve manevi anlamda bir kişilik inşası, bireyin aydınlanma, kültürlenme süreci anlatılır. Ne var ki Hermann Hesse’in kahramanı Knecht ile Goethe’nin William Meister’in kişilik inşaları farklıdır birbirinden..... Çocukluk çağında girdiği Kastalian tarikatında dış dünyadan bütünüyle kopuk olarak yetişen ve eğitilen Knecht, yetenekleri sayesinde bir tür ermişlik payesi olan “magister ludi” seviyesine dek yükselir. Ancak sadece bir oyun ustası değildir o; oyunun iç mantığını da sorgulayacak, oyunun ruhuna asıl uygun olanın dış dünya ile bir senteze varmak olduğunun farkına varacak ve düşündüğünü kendi hayatına geçirecek bir aydındır aynı zamanda... Joseph Knecht’in kişiliğini daha net görmemizi sağlamak için romana kattığı iki öğrenci tipinden Tegularis, Kastalya kurallarına sıkı sıkıya bağlı muhafazakar bir genç, Designori ise tarikata dışarıdan gelen, varlıklı bir ailesi ve dış dünyada bir geleceği olan biri. Ancak her ikisi de seçtikleri hayatı tek boyutuyla yaşayabiliyorlar. İşte Knecht üzerinden bu tek yanlı hayatı aşmaya çabılıyor yazar; tıpkı duygu ve akıl, doğu ve batı çiftlerindeki tek yanlılıkları açmayı düşlediği gibi...”

Son olarak Büyük Larousse ve Ana Britannica’dan alınan aşağıdaki bilgiler, bu yeni terimin daha ayrıntılı biçimde kavranmasını kolaylaştırmaktadır:

“Bildungsroman, oluşum ya da eğitim romanı anlamına gelen Almanca sözcük. Alman edebiyatında çok gözde olan ve kahramanın ahlaksal ve düşünsel oluşumunu betimleyen bir roman türünü adlandırmak için kullanılır. (Başlıca bildungsroman örnekleri şunlardır: Goethe’nin Wilhelm Meister’i, Johann Paul’un Titan’ı, Nevalis’in Heinrich von Ofterdingen’i ve daha sonra Mörke’nin Maler Nolten’i ile G.Keller’in Der grüne Heinrich’i)”⁵

“Oluşum romanı, Almanca bildungsroman, Alman edebiyatında bireyin oluşum dönemini ve sonunda ulaştığı ideâl durumu ele alan roman türü. Kahramanın çocukluğundan yaşlılığına değin

⁴ Sözkonusu siteye “<http://www.pandora.com.tr/sahaf/eski.asp?pid=91>”adresinden ulaşmak mümkündür.

⁵ **Büyük Larousse**, Milliyet Yay., C.4, İstanbul 1986, s.1631.

geçirdiği gelişimi anlatan gelişim romanından (entwicklungsroman) farklı olarak, kahramanın içinde yaşadığı toplumla bütünleşmesini, olgunluğa ve uyuma erişmesini anlatır. Safdil kahramanın serüven peşinde dünyayı dolaşmaya çıkması ve uğradığı yenilgilerle yavaş yavaş olgunlaşarak bilgelik kazanmasını konu alan halk masalları, Wolfram von Eschenbach'ın Ortaçağ destanı Parzival (13.yy başları) ve Hans Grimmshausen'in pikaresk öyküsü Simplicissimus'da (1669) edebî niteliğe kavuştu. Bu tema roman düzeyinde ilk kez Wilhelm Meisters Lehrjahre (1796; Wilhelm Meister'in Çıracılık Yılları, 1943) adlı yapıtıyla Goethe tarafından ele alındı. Yapıt günümüzde de bu türün klasik örneği sayılmaktadır. Türün öbür örnekleri arasında Adalbert Stifter'in Der Nachsommer (1857; Pastırma Yazı) ve Gottfried Keller'in Der grüre Heinrich (1854-55; Yeşil Heinrich, 1947-48) adlı romanları yer alır. Oluşum romanı, nostalji ve teslimiyet gibi temalara yer verse de, kahramanın olgunlaşmasıyla mutlaka olumlu bir havada sona erer. Roman kahramanının gençliğindeki büyük düşler yok olmuştur; ama ona acı veren düş kırıklıkları ve hatalar da geride kalmıştır. Oluşum romanının sık rastlanan bir türü de, bir sanatçının gençliğini ve gelişimini konu alan künsterroman'dır."⁶

Hüsn ü Aşk

Şeyh Gâlip'in "Esrârını Mesnevî'den aldım" dediği, Beşir Ayvazoğlu'na göre "Kuğunun Son Şarkısı" olan Hüsn ü Aşk, Türk edebiyatının en önemli eserlerindedir. Çünkü;

"Klâsik şiirin sonunda meydana getirilen bu eserle Asya, Türk şiirini büyüleyen bir hâkimin mahkumiyetinden kurtulmuştu. Zira bu eser, en büyük İran şairlerinin eserleriyle boy ölçüşecek bir özellikteydi. Ne Nizâmî ne Sâdî ne Câmî ve ne de diğer büyük İran şairleri, Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk'ı gibi hem güttüğü âlî maksat hem de ulaştığı şiiriyet ölçüsünde bir eser gösterebilirlerdi."⁷

Hüsn ü Aşk'ın, hem Şeyh Gâlip'in, hem divan şiirinin hem de Türk edebiyatının "en orijinal, en önemli ve en güzel" eserleri arasında olduğu konusunda neredeyse tüm araştırmacılar hemfikirdirler. Aşağıda bu görüşlerin bir kısmına yer verilmiştir.⁸

"Hazret-i Şeyh, şair tabiatlı olanların fevkalâde yaratılmışlarından kabul edilir. Bize göre Şeyh Gâlib, Fransızlara göre Alfred de Musset yerindedir. Eserlerinin en meşhuru olan Hüsn ü Aşk manzumesini bir rivayete göre 21 veya 26 yaşında iken yazmış olması bu iddiaya delil sayılabilir. Bu manzume galattan, haşivden sâlim olmamakla beraber, pek parlak parçalar ihtiva eder. Lisanimızda mesnevi tarzında yazılmış eski şiirlerin en güzeli kabul olunur."⁹

⁶ **Ana Britannica**, Ana Yay., İstanbul 1989, s.100.

⁷ Gibb, E.J.Wilkinson, **Osmanlı Şiir Tarihi III-V** (Ter.:Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yay., Ankara 1999, s.398.

⁸ Bu anlamda daha fazla örnek için makalenin sonunda verilen kaynaklara bakılabilir.

⁹ Muallim Nâci, **Osmanlı Şairleri** (Haz.:Cemal Kurnaz), MEB Yay., İstanbul 1995, s.123.

“Gâlib’in asıl şöhretini sağlayan, kendisinin de övüdüğü bu mesnevidir.”¹⁰ “Şeyh Gâlib, Türk edebiyatına yepyeni bir tarz getirmiştir, demek hatâlı olmaz. Bu eserde, engin muhayyilesinin mahsulleri yer yer belirmekte, onun câzibesine kapılan ruhlara canlılık vermektedir..... Hüsn ü Aşk’ı, ‘mef ‘û lü - me fâ ‘î lün – fe ‘û lün’ vezninde kaleme alınmış olup, sâde yazılış şekli içindeki tasavvufî remizlerle, durgun sularının derinliğine güç inilebilen bir ummânı andırır.”¹¹

“Bizce Hüsn ü Aşk’ı güzelleştiren, yücelten, eşsiz yapan üç unsur şunlardır: Konunun taklid olmayışı, canlı bir anlatım, Sebki Hindî’nin ince, düşündürücü ve renkli örnekleri.”¹² “Hüsn ü Aşk çok tanınmış ve okunmuş bir eserdir. Türk edebiyatının öteki mesnevileri arasında ayrı bir yeri vardır.”¹³ “Şeyh Gâlib’in ününü yapan en önemli eseridir.”¹⁴ “Şeyh Galib’in Türk edebiyatına kazandırdığı en önemli ve ölmez eseri Hüsn ü Aşk mesnevisidir. Onun fikir, heyecan, aşk, hayal ve ahenk coşkunu içerisinde meydana getirdiği bu mesnevi, kendisine haklı bir şöhret sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Türk edebiyatının en orijinal ve aşilamaz şaheserlerinden birini oluşturmuştur.”¹⁵

Hüsn ü Aşk, divan edebiyatında benzerine daha önce de şahit olunan bir gerekçeyle yazılmıştır. Mesnevinin “Der Beyân-ı Sebeb-i Te’lif” bölümünden anlaşıldığına göre şairin de bulunduğu bir mecliste Nâbî’nin Hayrâbâd’ı abartılı biçimde övülür. Görüşler, “benzerinin yazılamayacağı” derecesinde ifrata varır. Şeyh Gâlib’in itirazı, mecliste bulunanların “Yaz da görelim.” yollu meydan okumalarıyla karşılaşılır ve şair eseri yazmaya karar verir.

Haluk İpekten’e göre, Türkiye’deki muhtelif kitaplıklarda yirmi kadar yazma nüshası bulunan Hüsn ü Aşk’ın beş baskısı vardır. Baskılardan biri Kahire’de, diğerleri İstanbul’da yapılmıştır. Ayrıca Vasfî Mahir Kocatürk, 1944’te eseri nesre çevirmiştir.¹⁶ Bunlardan başka Muhammet Nur Doğan “Hüsn ü Aşk” adlı kitabının önsözünde Ahmet Cevat Emre’nin 1932’de, Abdülbâki Gölpınarlı’nın 1968’de ve Orhan Okay’la Hüseyin Ayan’ın 1975’te yayınlanmış çevirilerinden bahsetmektedir. Bu anlamda M.Nur Doğan’ın “Hüsn Aşk” adıyla neşre hazırladığı çalışma, bugün için eserin en son ve en güvenilir baskısıdır.¹⁷

Hüsn ü Aşk’ta, “Benî Mahabbet adlı bir Arap kabilesinde aynı günde bir erkek ve

¹⁰ Şeyh Gâlib, **Hüsn ü Aşk** (Haz.: Abdülbâki Gölpınarlı), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1968, s.29.

¹¹ Pekolcay, Neclâ, **İslâmî Türk Edebiyatı I**, Dergâh Yay., İstanbul 1981, s.325.

¹² Alparslan, Ali, **Şeyh Gâlib**, KTB Yay., Ankara 1988, s.31.

¹³ İpekten, Halûk, **Şeyh Gâlib Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yay., Ankara 1996, s.20).

¹⁴ Mengi, Mine, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yay., Ankara 1997, s.221.

¹⁵ Doğan, M.Nur, “Gâlib (Şeyh)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C.1, YKY, İstanbul 1999, s.474.

¹⁶ İpekten, Halûk, **a.g.e.**, s.20-21.

¹⁷ Doğan, M.Nur, **Hüsn ü Aşk**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002.

bir kız çocuğunun doğması, kıza Hüsn, erkeğe Aşk adının verilmesi, kabile büyüklerince nişanlanmaları, eğitim görmeleri, birbirlerine âşık olmaları, ayrı düşmeleri, erkek kahraman Aşk'ın vuslat için yaptığı yolculuklar ve sonunda ulaştığı kişilik" anlatılır.

Hüsn ü Aşk'ın şahıs kadrosu şöyledir: Aşk (âşık, derviş, mürid), Hüsn (sevgili, cemâl-i mutlak, Allah), Mollâ-yı Cünûn (şeyh, mürid), Sühan (sofracıbaşı, ârif, pîr), Gayret (lala, sabır, tahammül), İsmet (dadı, saflık), kabilenin ileri gelenleri, Hayret (şaşkınlık), Hûşrübâ (yalancı sevgili, nefis, mâsivâ, imtihan), iki cadı (çile, imtihan), cinler ve gulyabânîler (çile, imtihan).

Hüsn ü Aşk'ta olayların geçtiği mekânlar şunlardır: Mekteb-i Edeb, Ma'nâ Mesiresi, Feyz Havuzu, Kalp Diyârı, iki kuyu, Gam Harâbeleri, Gam Çöü, Mâtem Sarayı, Ateş Denizi, Çin ve Zâtü's-süver Kalesi, Hüsn'ün sarayı. Eserde, coğrafi mekânla ilgili olarak, olayın bir İslâm diyarında ve Arap memleketinde geçtiğinden başka bilgi yoktur.

Hayâlî ve alegorik bir eser olduğundan,¹⁸ Hüsn ü Aşk'ın zamanı hakkında da net bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Hüsn ü Aşk mesnevisi, tarihi açıdan belirsiz bir zamanda geçmektedir. Süre açısından incelendiğinde ise karşımıza üç zaman dilimi çıkmaktadır: Kahramanların doğumları, yetişmeleri, eğitim görmeleri, birbirlerine âşık olmaları, buluşmaları arasındaki zaman dilimi; Hayret'in araya girmesiyle ayrı düştükleri ve mektuplaştıkları zaman dilimi; Aşk'ın yolculukları esnasında geçen zaman dilimleri. Günün vakitleri açısından bakıldığında, mesnevide günün değişik saatlerinin (gece, gündüz, sabah, akşam...) yer aldığı; mevsimler açısından bakıldığında, Hüsn'le Aşk'ın ayrılıklarına kadar baharla yazın, Aşk'ın yolculukları esnasında da kışla sonbaharın dikkat çektiği görülmektedir.

Bildungsroman Örneği Olarak Hüsn ü Aşk

Türk edebiyatında bildungsroman örneği sayılabilecek ya da en azından bu türle yakın ilişkisi gözlemlenebilecek pek çok eser vardır. Dahası bu eserlere Tanzimat öncesi dönemde de rastlamak mümkündür.¹⁹ Nitekim bu yazıda, Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk adlı mesnevisinin, bir bildungsroman örneği olarak kabul edilebileceği ortaya konulacaktır.

¹⁸ "Aşk yolunda olgunlaşma teması, Gâlip'in eserinde teşhis ve intak tekniğiyle birleşmiştir." Holbrook, Victoria Rowe, "Alegorinin Ölümü, Hüsn ü Aşk'ın Özgünlüğü", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler* (Haz.Mehmet Kalpaklı), YKY, İstanbul 1999, s.409.

¹⁹ Bu anlamda tasavvufî içerikli anlatıların; özellikle de mesnevilerin bildungsroman açısından çarpıcı örnekler oluşturdukları görülmektedir. Zaten "insan-ı kâmil" hedefi, başlı başına bildungsromanı ifade etmektedir.

Hüsn ü Aşk'ın bildungsroman türüyle yakınlığı, örnek beyitler eşliğinde²⁰, aşağıdaki başlıklar altında incelenecektir:

1. Eserde aklî ve hissî yeteneklerin işlenişi
2. Kahramanın, çağın ve toplumun istediği biçime girişi
3. Kahramanın olgunlaşma sürecini etkileyen maddî ve manevî etkenler
4. Kahramanın ,olgunlaşma sürecinde geçirdiği aşamalar ve ulaştığı kişilik

A. Eserde Aklî ve Hissî Yeteneklerin İşlenişi

Hüsn ü Aşk'ta kahramanın manevî yeteneklerinin gelişimine ağırlık verilmiş; buna karşılık aklî yetenekleri üzerinde pek durulmamıştır. Meselâ Aşk, Hüsn'le birlikte Edeb Mektebi'ne gider. Okulun adı bile orada ne yönde eğitim verildiğini göstermektedir. Şair, Hüsn ile Aşk'ın Mekteb-i Edeb'te aldıkları eğitimi “rıza ve teslîm” sözcükleriyle ifade etmektedir. Şairin Hüsn ile Aşk'ın öğretmenleri Molla Cünûn'u tanıttığı aşağıdaki dizeler de görülen eğitimin niteliği hakkında ipuçları vermektedir. Molla Cünûn maddî ve manevî yönden üstün bir insandır. Aklının ermeyeceği hiçbir iş yoktur:

Ammâ ne cünûn şeyh-i kâmil Müftî-i müdebbirân-ı âkil	358	(Çılgınlık Mollası) çılgındı, ama olgun bir şeyhti; tedbir sahiplerine yol gösteren akıllı bir müftüydü.
Yek başına pâdşâh-ı kâdir Hükmince gider bütün meşâir	364	Başlıbaşına kudretli bir hükümdardır; bütün duygular onun hükmüne tabidir.

İşte mesnevinin kahramanları böyle bir öğretmenin elinden “rıza ve teslîmiyet” dersi alırlar. Belli ki Şeyh Gâlip, Hüsn ile Aşk'ın manevî yeteneklerinin gelişimine çok önem vermiştir. Aşağıdaki beyitten anlaşıldığına göre Edeb Mektebi, üzerine düşen eğitime görevini en iyi şekilde yerine getirmiştir. Çünkü sevgili konumundaki Hüsn'ün sözleri “ülfet ve muhabbet” olmuş; âşık konumundaki Aşk ise “hayret”ler içinde kalmıştır. Aşağıdaki ikinci beyit Aşk'ın Hüsn kadar duygusal olmadığını; en azından duygularına daha fazla hâkim olabildiğini göstermektedir:

Hüsn'ün sözi ülfet ü mahabbet Aşk'ın işi hayret içre hayret	392	Hüsn dostluk ve sevgiden söz ediyor; Aşk ise hayretten hayrete yuvarlanıp duruyordu.
Hüsn'ün talebi verâ-yı imkân Aşk'ın gazez-i zamîri pinhân	403	Hüsn'ün talebi imkân ötesi; Aşk'ın gönlünde yatan ise gizli idi

Şair; aşağıdaki ilk beyitte Hüsn'ün duygusallığını, Aşk'ın dudağının etrafındaki ince tüylerin (hatt-ı leb, ayva tüyleri) aklı öldürmesiyle açıklamaktadır. Divan şiiri geleneğinden farklı görünen bu yaklaşım, şairin mesnevinin bu aşamasında Hüsn'ü âşık,

²⁰ Örnek beyitler, günümüz Türkçesiyle nesre çevrilmiş biçimleriyle birlikte, M.Nur Doğan tarafından hazırlanan Hüsn ü Aşk (Ötüken Neşr., İstanbul 2002) adlı eserden alınmış ve karşılarında söz konusu eserdeki sıra numaraları verilmiştir.

Aşk'ı sevgili olarak göstermesinden kaynaklanmıştır. Ne var ki ileride bu durumun düzeltildiği görülecektir:

Hatt-ı lebi hûn-ı akla fetvâ Kurbân-ı nigâhı cân-ı takvâ	501	Dudaklarının kenarında biten tüyler, aklın kanını dökmek için (yazılmış) fetva idi; takva (kuzusu) ise (onun) bir bakışı için canını kurban vermişti.
---	-----	---

Bunun gibi daha birçok yerde Hüsn'ün dugusallığı ön plâna çıkar. Örneğin dadısı İsmet, sırrını gizlemesi gerektiğini söylediğinde, Hüsn ona aşağıdaki beyitlerle, adeta isyan ederek, karşılık verir. Hüsn'ün aşkı öylesine şiddetli ve kuvvetlidir ki gözünde namus ve hayânın bile bir değeri kalmamıştır:

Dedi ki aceb yola gidersin Seyl-âba karâr hükm edersin	1028	Dedi ki: "Sen tuhaf bir yola gidiyor; coşkun bir sele durmasını söylüyorsun!.."
Mümkün mi ki aşkı edem inkâr Sen anladığın değil bu esrâr	1029	"Aşkı inkâr etmemin imkânı var mı? Bu, senin bildiğin bir sır değil!"
Nâmûs ne şey hayâ ne sözdür Pervâneye mûmyâ ne sözdür	1034	"Namus nedir, haya nasıl söz?.. (Hiç yanmak için çırpınan) pervaneye merhemden söz açılır mı?"
Var bunda bir âşikâre ma'nâ Kim Hüsn idi Aşk'a âşık ammâ	579	Bunun apaçık anlamı şuydu: Hüsn 'Aşk'a âşıkta ama...

Eserde Aşk'ın duygularını kontrol edip sağduyulu davrandığını gösteren pek çok örnek vardır. Alışılmışın aksine Hüsn'ün Aşk'a âşık olduğunu vurgulayan aşağıdaki ilk beyit de Aşk'ın daha akılcı ve mantıklı davrandığını göstermektedir. İkinci beyitte Aşk'ın, Hüsn'ün şikâyet dolu mektubunu aldığında, ona "tevekkül" duygusu içinde söyledikleri, Hüsn'e göre Aşk'ın daha akıllıca hareket ettiğini ortaya koymaktadır:

Tedbîr budur ki ederim ben Ey gözleri haste hôş-dil ol sen	963	"Ben kendimden vefâsızlık ummam; kıyamet bile kopsa sözümünden dönmem!"
Sabr eyle biraz sen etme efgân N'eyler bakalım Hudâ-yı zî-şân	966	"Biraz sabret de feryat figân eyleme! Bakalım yüce Tanrı neyler?"

Aşk, yolu Ateş Denizi'ne uğradığında, kurulan tuzağı anlayıp devlerin davetine kanmayacak kadar akıllı ve temkinlidir. Bunun yanında yukarıda Hüsn'e tevekkül tavsiye ettiği görülen Aşk'ın kendisi de tevekkül sahibidir. Bunca sıkıntının içinde sabrederek Allah'a sığınır. Çünkü Allah'ın muhtaç kullarına yardım edeceğinin bilincindedir:

Ey Hâlik u Kird-gâr tâ key Bu mihnet ü hâr hâr tâ key	1564	Ey her şeyi yaratan Tanrı! Bu gönül sıkıntısı, bu çile ne zamana kadar sürecek?
Reh-zen ne revâ ki yol senindir Ger hâhiş edersen ol senindir	1565	Bu, sana giden yolda sana engeller bulunması reva mıdır? Eğer (bu engellerin) bulunmasını istiyorsan; o da yine senin bileceğin iştir.

Aşk, akli baştan alan Çin prensesi Hûşrübâ'nın elinden şarap içerken bile tedbiri elden bırakmaz. Keyif içindeyken de tedbirli davrandığını, gözünün kılıcında olmasından anlamak mümkündür:

Ol keyf ile kıldı Aşk tedbîr
Dedi ki nazardadır o şemşîr 1676 Aşk o sarhoşluk hâlinde tedbirli davranıyor ve
“Kılıcım gözden uzak değil.” diye düşünüyor.

Âşıklar arasında arabuluculuk yapan ve Aşk’a her darda kalışında yardım eden Sühan, şairin okura sunduğu ‘ütopik bir ideâl insan’ tipidir. Bu ideâl insan, “zekâ, tecrübe, irfân, din, bilim ve büyü” gibi farklı sahalarda yetenekli ve ustadır:

İdlâl ü hüdâda misli nâdir Her vech ile kabz u basta kâdir 691	İnsanı azdırmada da doğru yola götürmede de örneği yoktu; her şekilde, (gönülleri) darlaştırmaya da gücü yetirdi, ferahlatmaya da.
Eylendi edince lûtf ü ihsân Merg ile hayâtı cân u cânân 693	Lütfedince de ölüm ile hayatı birbirine can ile canan yapardı.
Fermânına ye’s ü şevk mahkûm Ümmîd ü recâ yanında mazlûm 697	Fermanına ümitsizlik de uyardı, neş’e de... Ümit ve yalvarış onun yanında sessiz sedasız bir hâldeydi.

Hüsn ü Aşk’ta tedbire ve sağduyuya büyük önem verilmiştir. Yukarıda Aşk’ın birçok belâ karşısında acele etmeden, sabır ve sağduyuyla hareket ettiği görülmektedir. Bunda Aşk’ın daha baştan şâhit olduğumuz sabırlı ve mantıklı kişiliği yanında, Sühan ve Gayret’ten gelen nasihatlerin de büyük payı vardır. Gerek Sühan gerekse Gayret, her fırsatta ona sakin olmasını, sonradan pişman olacağı şeyleri yapmaktan kaçınmasını öğütlemişlerdir. Örneğin Aşk, Hüsn’ün hasretiyle feryat ederken; Gayret aşağıdaki beyitlerde ona nasihat eder ve çıkış yolunu gösterir:

Terk eyle bu rûtbe hûy u hâyı Boş boşuna kûh-veş sadâyı 1144	“Bu derece hay huy etmeyi, dağlar gibi boşu boşuna yankılanmayı bırak!”
Bir zahm ile kendin eyleme gayb Feryâdı bırak ki aybdır ayb 1145	“Bir yara yüzünden kendini kaybetme! Bağırıp çağırmaktan vazgeç; ayıptır ayıp!”
Var iste kabîle içre yârin Şehbâzsın al hemân şikârın 1161	“Var git, sevgilini kabilenin içinden iste! Sen alıcı doğansın; aliver hemen avını!”

Sühan da, özellikle Kalb Diyârı’na yolculuğu esnasında, değişik kılıklara girerek, yapması muhtemel hatalara karşı Aşk’ı uyarır. Örneğin aşağıdaki beytin ilk dizesinde, Çin şahının kızının (Hûşrübâ) gerçekte “hûn-rîz” (kan dökücü) olduğunu söyler:

Kim duhter-i şâh-ı Çin o hûn-rîz Bu bâğa gelir çü subh-ı gül-bîz 1621	“Çin padişahının kızı, o kan dökücü (güzel), gül kokuları saçan sabah vakti gibi bu bahçeye gelir.”
--	---

Diğer yandan Sühan, Hüsn’e dadısı İsmet gibi nasihat etmekte ve yol göstermektedir. Örneğin Hüsn, Aşk’la aralarına giren Hayret’le kavga etmeyi düşündüğünde, Sühan nasihatleriyle onu uyarır:

Bürhânları serd edip temâmî Bu oldu ki zübde-i kelâmı 857	Delilleri bir bir sıralayıp özetle şunu söyledi:
Yıkmak bu binâyı nâ-revâdır Kim bir yüzü yârdan yanadır 858	“Bir yüzü sevgiliden yana bakan bu binayı yıkmak uygun olmaz!”
Sen nâme yaz eyleyim ben îsâl Bir dem dahi böyle hûş geçir hâl 859	“Sen bir mektup yaz da ben (sevgiline) ulaştırayım. Bir süre de böylece hoşça vakit geçirmiş olursun!”

Gayret de Hüsn'ün derdini anlayınca, gönlünü ferahlatıcı ve yol gösterici sözler söyler. Amacı Hüsn'ü sakinleştirmek, duygusallığından zarar görmesini önlemektir:

Her derd ki var devâsı vardır Her haste ki var şifâsı vardır	1013	“Hangi dert varsa, devası da vardır; her hastanın bir şifası bulunur.”
Efsâne-i ye'se olma mu'tâd Düşdünse de aşka etme feryâd	1014	“Saçma sapan ümitsizlik sözlerini söyleyip durma! Aşka düştünse de feryat eyleme!”
Esrârını halka fâş edersin Havfım bu ki sen telâş edersin	1026	“Sırrımı önüne gelene açarsan, korkarım, sonra değerini kaybedersin!”

Bunlardan başka eserde işlenen yetenekler arasında Aşk'ın şairliği de vardır. Mesnevinin tamamında Aşk'ın ağzından söylenmiş üç gazel bulunmaktadır. Şu hâlde Hüsn ü Aşk'ta işlenen aklî ve hissî yetenekler; “aşk, muhabbet, ülfet, rızâ, teslimiyet, sağduyu, mantık, tevekkül, temkin, tedbîr, akıl, namus, hayâ ve şairlik” gibi soyut kavramlardır.

B. Kahramanın, Çağın ve Toplumun İsteddiği Biçime Girişi

Hüsn ü Aşk'ta kahraman, normal bir toplumda doğmamıştır. Çok farklı özelliklere sahip bir kabilede dünyaya gelmiştir. Şair, Arapların önde gelen kabilelerinden olduğu anlaşılan ve “dert kıblesi” dediği bu kabileyi şöyle tanıtır:

Kim vardı Arabda bir kabîle Müstecmi'-i haslet-i cemîle	242	Araplar arasında bütün güzel huyları kendinde toplamış bir kabile vardı.
Ser-levha-i defter-i fütüvvet Ser-hayl-i Arab Benî Mahabbet	243	Mertlik ve cömertlik kitabının başlığı, Arap topluluklarının başı (idi. Adı), Muhabbetoğulları'ydı.
Ammâ ne kabîle kible-i derd Bi'lcümle siyâh-baht u rû-zerd	244	Fakat ne kabile? Dert kıblesi... Hepsi de kara bahtlı ve sapsarı yüzlü idi.
Giydikleri âfitâb-ı temmûz İçtikleri şû'le-i cihân-sûz	245	Giydikleri temmuz güneşi; içtikleri ise, dünyayı yakan ateşti.
Kasd eylese bunlar ayş u nûşa Tûfân-ı belâ gelirdi cûşa	254	Bunlar yiyip içmeye, eğlenmeye niyet etseler, belâ tufanı coşup taşardı.
Azm eyleseler şikâra bunlar Gitmez gelecek diyâra bunlar	263	Avlanmaya niyet etseler; dönülebilecek bir diyara gitmezlerdi.
Ol semte gelince nev-bahârân Sahrâya olurdılar girîzân	271	O yere ilkbahar mevsimi geldiğinde hep birlikte kırlara kaçarlar.
Her biri gezer kenâr-ı bâğî Devşirdiği lâle kendi dâğî	276	Her biri bağın etrafını dolaşır ve lâle olarak ancak kendi bedenindeki yaraları devşirirdi.

İşte Aşk, böylesine farklı bir ortamda dünyaya gelir. Bu kabilenin Hüsn ve Aşk üzerinde son derece etkili olduğu söylenebilir. Örneğin doğumlarında adları, sadece anne ve babaları tarafından değil, tüm kabile üyeleri tarafından verilmiştir:

Hüsn eylediler o duhtere ad Ferzend-i güzîne Aşk-ı nâ-şâd	305	Kıza Hüsn adını verdiler; o seçkin oğlan çocuğuna da Aşk dediler.
--	-----	---

“Beşik kertmesi” geleneğini andıran nişanlanmaları da kabile büyüklerinin

kararıyla gerçekleşmiştir. Ardından okul çağları geldiğinde yine kabile büyükleri toplanıp bilgi tahsil etmeleri gerektiğine karar vermişlerdir:

Kim ola bu iki şüh-ı ‘âkil Tahsîl-i hünerle bedr-i kâmil	340	Bu iki akıllı güzel, bilgi ve marifet tahsil ederek olgunlaşsınlar ve dolunay hâline gelsinler...
---	-----	---

Bu farklı sosyal yapı, şanına yakışır bir aşka tanık olur. Yine alışılmıştın aksine, aşkıyla dillere düşen erkek değil kadındır. Kabilenin güzel kızı Hüsn, Aşk’a tutkundur ve onun hasretiyle âh çekmektedir. Sühan bu durum karşısında şaşkınlığını şu ifadelerle dile getirir:

Bu iki kabîle içre âdet Kim ede cüvân nigâra râğbet	811	Kabile içinde adet, genç delikanlıların güzel kızlara ilgi göstermesi idi.
Öyle idi resmi bu diyârın Hiç yokdı vukûi böyle kârın	812	Bu diyarın usulü böyle idi; bu çeşit bir iş ne olmuştu, ne de işitilmişti.

Aslında Hüsn de bu garipliğin farkındadır. Aşk’a gönderdiği mektubundan, âdete göre, ilginin Aşk’tan gelmesinin gerekliliğini bildiği anlaşılmaktadır. Zira mektupta şöyle der:

Belli ki kabîle içre âdet Senden banadır hemîşe râğbet	909	“Kabile içinde usul ve âdet bellidir; senin bana ilgi ve sevgi beslemen gerekiyor.”
---	-----	---

Aşk, bir ara toplumun bu işe müdâhil olmasına karşı çıkar. Hüsn’le aralarındaki sevdâyaya kimsenin müdahale edemeyeceğini ve bu konuda kimsenin kendine engel olamayacağını söyler:

Sadât-ı kabîle în ü ândır Çeksinler eli ki baş u cândır	964	“Kabilenin uluları, kim olurlarsa olsunlar, bu işe karışmasınlar, çünkü bu iş bir can baş davasıdır.”
Bu yolda kim ola sedd-i râhım Cân zâd-ı rehim Hudâ güvâhım	965	“Bu yolda kim bana engel olabilir ki; yol azığım canım, Tanrı ise tanığımdır!”

Bu, topluma karşı bir başkaldırıdır aslında. Ancak Aşk, bu isyanın devamını getirmez ve Muhabbetoğulları Kabilesi’nin ileri gelenlerine başvurarak, geleneklere ve usûle uygun şekilde, Hüsn’ü ister. Aşk, böylece âşık kişiliğine bürünür. Gelişimini sağlamasında bu kimliğin belirleyici rolü olmuştur. Yukarıda çok değişik özelliklere sahip olduğu belirtilen kabilenin ileri gelenleri, yine şanlarına yakışır şekilde, Aşk’tan zor ve bir o kadar da garip isteklerde bulunurlar. Hüsn’ün;

Hüsn öylece verdi kim peyâmın Gûş eyle kabilenin kelâmın	1221	Hüsn de ona şu haberi gönderdi: “Kabilenin sözünü dinle.”
---	------	---

sözleri üzerine Aşk, yerine getirilmesi imkansız gözüken tüm şartları kabul eder. Sevgilisine kavuşma ümidi doğduğu için sevinçlidir. Kabilenin gelenekleri, âşıklar üzerinde o kadar etkilidir ki Hüsn ve Aşk, duygularını sık sık gizlemek zorunda kalırlar. Örneğin dadısı İsmet ve sevgilisi Aşk, aşağıdaki beyitlerde, Hüsn’e duygularını

dizginlemesi gerektiğini hatırlatmaktadırlar:

Esârımı halka fâş edersin Havfım bu ki sen telâş edersin	1026	“Sırrımı önüne gelene açarsan, korkarım, sonra değerini kaybedersin!”
Hâhiş-ger isen de bî-zebân ol Kızgın kerem eyle sen girân ol	1046	“İstekli olsan da dilini tut; sen kızsın, lütfen ağır ol!”
Sabr eyle biraz sen etme efgân N’eyler bakalım Hudâ-yı zî-şân	966	“Biraz sabret de feryat figan eyleme! Bakalım yüce Tanrı neyler?”

Aslında Hüsn de bu gerekliliğin farkındadır. Nitekim aşağıdaki beyitlerde, bu nasihatlere uyacağını ifade eder. Böylece toplumun kendine biçtiği rolü ve kimliği kabullenmiş olur:

Bin ba’d olayım sükûta mu’tâd Ölsem dahi nâmin etmeyim yâd	1056	“Bundan böyle susmaya alışacağım; ölsem bile artık (sevgilinin) adını dudaklarıma almayacağım!”
Hey bu ne sitemdir Allah Allah Hem âteşe yan hem etme evvâh	1057	“Hey Allah’ım, bu ne haksızlıktır; hem ateşler içerisinde yan, hem de evvah deme!..”

Aşağıdaki beyitler, kabilenin Hüsn’ün duyguları üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Geleneğe karşı koyamamıştır. Buna rağmen Aşk’ın harekete geçmesi gerekmektedir. Hüsn’ün Aşk’tan istediği de budur:

Hayret beni kıldı zâr u muztar Gayret sana düşdi ey dilâver	896	“Hayret beni ağlatıp inlett ve çaresiz bir durumda bıraktı... Ey yiğit; artık, gayret sana düşüyor!”
Ger var ise senden bana rağbet Var âh u figâna eyle âdet	897	“Eğer bana karşı biraz ilgin varsa, sen de feryat ve figan etmeye başla!”
Elbette kabîle gûş ederler Vaslımla seni hâmûş ederler	898	“O zaman umulur ki, kabile insanları bunu duyarlar da, seni benim vuslatımla sakinleştirirler!”

Aşk, sevenler için; “Âşıktâ hayâ karâr eder mi?” diyen Hüsn’e hak verircesine, dertlere ve belâlara talip olur. Bu hareketiyle Mecnûn’u hatırlatan Aşk, aynı zamanda içinde bulunduğu toplumsal kanâatlere uyduğunu da ortaya koymuş olur. Aşk, kabilenin ileri gelenlerinin istekleri doğrultusunda çıktığı yolculuğun sonunda, baştaki kişiliğinden tamamen soyutlanarak, yepyeni bir kişiliğe kavuşur:

Hem-râhların bu râha erdi Aşk ancak o pâdşâha erdi	2004	“Senin yoldaşların hep bu yola düştüler ama, o padişaha ancak Aşk kavuşabildi...”
Mollâ-yı Cünûn u Gayret İsmet Hem kaldı geri Benî Mahabbet	2005	“Çılgınlık Molası, Gayret, İsmet ve Muhabbetoğulları bu yolda hep geri kaldılar...”

Görüldüğü gibi Aşk, Muhabbetoğulları’nın çok farklı, çok ilginç ortamında doğup büyümesine, kabilenin istekleri doğrultusunda yetiştirilmesine; hatta onların istekleriyle yola çıkmasına rağmen; ulaştığı kişilik itibarıyla toplumdan farklı; ancak olumlu ve istedik özellikler kazanmıştır. Aşk’ın ulaştığı bu yeni kişiliği, zamanın şartları içinde “entelektüel kişilik” (aydın) diye tanımlamak da mümkündür. Hüsn ü Aşk’ta kahramanların toplumun istediği biçime girişleriyle ilgili olarak kısa bir değerlendirme

yapılabilir:

1. Hüsn, Aşk'a olan duygularından ötürü feryat etmiştir. Oysa bu, içinde bulunduğu toplum tarafından kabul edilebilir bir durum değildir. Nitekim İsmet ve Aşk'ın telkinleriyle, toplumun kabul edebileceği biçimde sabır, rıza ve teslimiyet gösterir. Böylece Hüsn, toplumun istediği biçime girmiş olur.
2. Aşk, başlangıçta Hüsn'le aralarına kimsenin giremeyeceğini söyler. Ne var ki bu hâlde hedefine ulaşamayacağını anlayınca, kabilenin büyükleriyle görüşür ve onların tüm şartlarını kabul eder. Böylece Aşk da toplumun kendine biçtiği rolü kabullenmiş olur.
3. Aşk'ın mesnevinin sonunda ulaştığı kişilik, içinde bulunduğu toplum açısından, ideâldir. Bu itibarla mesnevi, baş kahramanının toplumun istediği; daha doğrusu dilediği biçime ulaşmasıyla bitmiştir.

C. Kahramanın Olgunlaşma Sürecini Etkileyen Maddî ve Manevî Etkenler

Yukarıda, Aşk'ın her yönüyle farklı bir toplumsal ortamda doğduğuna işaret edilmişti. Muhabbetoğulları “kara bahtlı ve sarı benizli” idiler. Bütün eğlenceleri “feryat, işkence, yeis ve hasret” idi. Avlanacakları zaman avları tarafından vurulurlardı. Bahar gelince “gam yarasını, gül saçıyor sanırlar; kan ırmağını erguvan zannederler” idi. Aşk'ın manevî gelişiminde bu farklı kabile, özellikle de kabilenin ileri gelenleri büyük pay sahibidir. Öyle ki kabilenin ileri gelenleri, kahramanların adlarını verir, nişanlanmalarını ve okula gitmelerini kararlaştırırlardı. Aşk'ı Kalb Diyârı'na gönderen; böylece manevî gelişimini tamamlamasına vesile olan da yine kabile büyükleridir. Aşk, Edeb Mektebi'nde “rızâ ve teslîmiyet” dersleri alır. Hocası “akıllı, tedbîrli insanların müftüsü” olan Molla Cünûn'dur. Aşk'ın “bütün duyguları emrinde bulunduran, bütün bilginlerden daha bilgin, belâ diyarının şeyhülislâmı” olan bu öğretmenden çok şey öğrendiğini, Kalp Diyârı'na yaptığı yolculuktaki başarısından anlamak mümkündür.

Aşk'ın kişiliği üzerinde katkısı olan, dolayısıyla gelişmeleri etkileyen şahıslardan biri de Mana Mesiresi'nin sofracıbaşısı Sühan'dır. Hüsn'le Aşk arasında arabuluculuk yapan ve yolculuğunda değişik kılıklara girerek Aşk'a yardım eden Sühan, şöyle anlatılır:

Bir pîr-i cüvân zamîr ü ayyâr Olmuşdı o yerde mihmân-dâr	686	Genç gönüllü ve çok zeki bir ihtiyar o yerde mihmandar olmuştu.
Nâmı Sühan ü azîz zâtı Mesbûk idi çarhdan hayâtı	687	Adı Sühan'dı; yüce bir kişiliğe sahipti ve hayatı dünyadan daha eski idi.
Mâhiyyet-i hüsn ü aşka ârif Hâsiyyet-i germ ü serde vâkîf	688	Güzelliğin ve aşkın anlamını bilirdi; sıcağın da aslından haberdardı, soğuğun da.”
Endîşesi şeb-çerâğ-ı irfân Sırdâş-ı zamîr-i cân u cânân	689	Düşüncesi, karanlıkları aydınlatan bilgi ışığı; (kendisi), canın da cananın da gönülünün sırdaşı idi.

Hayret, Aşk'la Hüsn arasına girmekle, aslında aşklarının büyümesine ve sonunda Aşk'ın Kalb Diyârı'na yolculuk yaparak, gerçeği bulmasına katkı sağlamıştır. Hüsn'ün dadısı İsmet, Hüsn'e verdiği öğütlerle gerçekte Aşk'ın işini kolaylaştırmıştır. Hüsn'ü küçüklüğünde "hayâ ırmağı"ndan sulayan İsmet; feryat etmemesini, sırlarını başkalarına anlatmamasını öğütlemiştir. Böylece Hüsn'ün, duygusallığına yenilip sıkıntıya düşmesini engellemeye çalışan İsmet, gelişmeleri de kontrol altında tutmaya gayret etmiştir. İsmet gibi Aşk'ın lalası Gayret'in de gelişmelerde olumlu katkısı vardır. İsmet nasıl Hüsn'ü sabırlı ve sağduyulu olmaya davet etmişse, Gayret de Aşk'a aynı yönde telkinlerde bulunmuştur:

Terk eyle bu rütbe hûy u hâyı Boş boşuna kûh-veş sadâyı	1144	"Bu derece hay huy etmeyi, dağlar gibi boşu boşuna yankılanmayı bırak!"
Bir zahm ile kendin eyleme gayb Feryâdı bırak ki aybdır ayb	1145	"Bir yara yüzünden kendini kaybetme! Bağırıp çağırmaktan vazgeç; ayıptır ayıp!"
Yoksa bunı sen kolay mı sandın Gam leşkerini alay mı sandın	1146	"Yoksa sen bu işi kolay mı sandın? Gam askerini alay mı belledin?"

Gayret, Aşk'a çıkış yolunu göstermekten de geri kalmaz. Her şeye rağmen sonuna kadar yanında olacağına dair de söz verir:

Var iste kabîle içre yârin Şehbâzsın al hemen şikârın	1161	"Var git, sevgilini kabilenin içinden iste! Sen alıcı doğansın; alıver hemen avını!"
Efgâni ko eyle azm-i dildâr Bin re'ye olur nefice bir kâr	1162	"Böyle bağırıp çağırmayı bırak da, sevgilini almaya gayret et!" Bir iş görmek, bin düşünceden daha sonuç alıcıdır."
Ben dahı seninle hem-süvârım Kühsâr-ı belâda yâr-ı gârım	1163	"Ben de seninle birlikte yola çıkmışım; belâ dağında senin mağara arkadaşımım."

Bu sözlerle kendine güveni artan Aşk'ın, gerçeğe varan yolculuğunda karşılaştığı engeller de (Gam Harâbeleri, Gam Çölü, Ateş Denizi, Zâtü's-süver Kalesi, devler, gulyabânîler, cadı, Hûşrübâ) sabrını, cesâret ve kararlılığını sınaması bakımından önemlidir. Aşk için bir anlamda 'imtihan' olan bu sembolik engeller, aslında ona nefsinin kontrol altında tutmayı ve görünenlerin (zâhir) içyüzünü anlamayı öğretmiştir.

Sühan'ın Hüsn'den getirdiğini söylediği elmas bir âh kılıcı ve ebed haberini ezele taşıyacak kadar hızlı koşabilen bir at (Aşkar), Aşk'ın engelleri aşmasında, önemli rol oynar. Örneğin Aşk, Gam Çölü'ne düştüğünde "yolunun üzerine çıkan gulyabânîleri âhının kılıcına lokma yapar". Yolu Ateş Denizi'ne düştüğünde ise; "Aşkar, ankâ gibi süzülüp korkusuzca o ateşe girer" ve Aşk, "o ateşli yolu sabah esen meltem gibi geçer". Şeyh Gâlip, gerek Hüsn'ün gerekse Aşk'ın eziyet çekmesini, deritten derde düşmesini her türlü maddî ve manevî etkenden çok alinyazılarına bağlar:

Olurdu kazâ-yı nâ-besâmân Hüsn'e dahi gâhvâre-cünbân	331	Kararsız felek Hüsn'ün de beşiğini sallamaya başladı.
Ber-hükm-i kazâ-yı nâ-muvâfık Hüsn oldu cemâl-i Aşk'a âşık	375	Kaza ve kaderin uygunsuz bir hükmü ile Hüsn Aşk'ın cemaline âşık oldu.
Bahtı kara zülf-i pür-hamından Hâbı dağınıkdı perçeminden	549	Talihi, kıvrım kıvrım zülüflerinden daha kara; uykusu perişan perçeminden daha dağınıktı.

İçinde bulunduğu toplumun gelenekleri gereği itiraz etme hakkı bulunmayan, çektiği sıkıntıların Allah'tan geldiğini bilen Hüsn de; kendine ancak Allah'ın yardım edebileceğinin bilinciyle, darda kaldığı zamanlarda Allah'a yakaran Aşk da zaman zaman şikayetlerini dile getirmekten kendini alamaz:

Bir nice zamân ki lâl idim ben Ol havf ile pür-melâl idim ben	939(Hüsn)	“Nice zamandır suskunluklar içindeydim ve o korku ile elemlere batmıştım.”
Ey baht nedir bu bî-vefâlık Hîç yok mı seninle âşnâlık	1430 (Aşk)	“Ey talih –dedi- bu vefasızlık nedir? Seninle hiç aşinalığımız yok mu?”
Oldı dile baht-ı şûm düşmen Vîrâneyi gör ki bûm-düşmen	1787 (Aşk)	Harabeden nefret eden bir baykuş gibi, uğursuz talih, gönlüme düşman oldu.”
Kıldı beni tâb-ı zülfî şeydâ Başım yazısıymış oldu peydâ	1794 (Aşk)	“Onun büklüm büklüm saçları beni deli divane eyledi. Bu başıma gelenler, meğer alnımın yazısıymış.”

Görüldüğü gibi Hüsn ü Aşk'ta kahramanın olgunlaşma sürecini etkileyen faktörlerin başında kader ve mesnevinin diğer kahramanları gelmektedir. Bu anlamda Molla Cünûn, Sühan, İsmet ve Gayret olumlu; Hayret, Hûşrübâ, cadılar, gulyabânîler ve cinlerse olumsuz işlev üstlenmişlerdir. Ayrıca “Mekteb-i Edeb, Mana Mesîresi, Feyz Havuzu, Kalp Diyârı, İsm-i A'zam, âh kılıcı, at (Aşkar), Hüsn'ün sarayı” diğer olumlu faktörleri; “kuyular, Gam Harâbeleri, Ateş Denizi, Gam Çölü, Mâtem Sarayı, Çin ve Zâtü's-süver Kalesi” de diğer olumsuz faktörleri oluşturmaktadır.

D. Kahramanın, Olgunlaşma Sürecinde Geçirdiği Aşamalar ve Ulaştığı Kişilik

Hüsn ü Aşk'ta, başkahraman Aşk'ın doğumundan yetişmesine, Hüsn'e talip oluşuna, Hüsn için çıktığı Kalb Diyârı yolculuğuna ve nihâyet orada manevî olgunlaşmasını tamamlamasına kadarki gelişmeler sırayla anlatılmıştır. Bu süreç içinde Aşk, hep bir manevî ilerleme kaydetmiş ve sonunda kemâle ererek hakikati kavramıştır. Aşk'ın bu manevî yükselişi, aşağıda ayrıntılı biçimde verilmiştir. Bu veriler, aynı zamanda Hüsn ü Aşk'ın Aşk cephesinden bir özeti niteliğindedir.

“Aşk'ın serencâmı, aynı gece doğduğu Hüsn'le kabile büyüklerinin kararı doğrultusunda nişanlanmasıyla başlar. Bu, onun daha sonraki yaşantısını yönlendirecektir.

Bununla bağlantılı olarak, yine kabile büyüklerinin; “Bu iki şûh, hüner tahsil ederek âkil ve kâmil olsunlar.”²¹ kararıyla Edeb Mektebi’nde Hüsn ile birlikte öğrenim görmesi, ona âşık olmasına zemin hazırlar. Şu hâlde Aşk, gerçeğe ilk adımını Edeb Mektebi’ndeki bu mecâzî aşkla atar. Bunu; “İki mâh, birbirine müşterî oldu.”²² şeklinde ifade eden Şeyh Gâlip, hemen ardından feleğin işe karıştığını ve iki gencin mutluluğunu gölgelediğini söyler.²³ Nişanlanmalarından sonra, Hüsn büyük bir aşkla Aşk’ı severken; Aşk, sessiz ve sakindir.²⁴

Aşk Hüsn’e gönderdiği mektupta ona karşı olan tüm aşkına ve hasretine karşın aklı başında, sakin, temkinli ve sağduyulu bir âşık olduğunu gösterir ve Hüsn’e de sabretmesi gerektiğini söyler. Ne zaman ki Hayret aralarına girip onları ayırır; o zaman Aşk, Hüsn’ün sevdâsıyla Mecnûna döner. Hayret, bu anlamda önemli bir işlevi yerine getirmiş olmaktadır. Çünkü böylece Aşk bazı gerçeklerin farkına varır.²⁵ Artık Aşk da Hüsn gibi feryat etmektedir. Ümitsiz bir hâldedir. Dehşete düşmüştür.²⁶

Bu durumda Aşk, âdâba uygun davranmamaktadır. Bu nedenle Gayret tarafından uyarılır. Hûy u hâyı bırakması; yani bağırıp çağırmaktan vazgeçmesi gerekmektedir; zira

21	Kim ola bu iki şûh-ı âkil Tahsîl-i hünerle bedr-i kâmil	340
22	Oldı heme dem be-vefk-i dil-hâh Birbirine müşterî iki mâh	827
23	Çok sürmedi n’eyleyim bu bâzâr Çok gördi bu zevki çarh-ı gaddâr	828
	Bilmem ki ne rûzgâr esdi Gül soldı hezâr savtı kesdi	829
24	Buldı gelip Aşk’ı lâl ü hâmûş Âyîn-i kadîmi üzre medhûş	916
	Ne dûzah-i gam ne zevk-ı dîdâr Gûyâ ki ne yâr var ne ağyâr	917
25	Vaktâ ki duyıldı kâr-ı fûrkat Gönlünde kırıldı hâr-ı fûrkat	1079
	Ol cism-i latîf-i nûr-peyker Göz merdümü gibi oldu lâgar	1080
26	Çün Aşk Hüsn’den oldu me’yûs Feryâdı kopardı dest-i efsûs	1097
	Bin gevher-i eşk ile edip yâs Zahm-ı cigere ekerdi elmas	1098
	Söz söyleyemezdi hayretinden Hâmûş olamazdı dehşetinden	1099

aşk kolay değildir.²⁷ Gayret, Aşk'ın çare araması üzerine, ona çıkış yolunu da gösterir. Feryâd u figânı bırakıp sevdiğini talep etmesi gerekir.²⁸ Gayret'in önerisini yerinde bulan Aşk, Muhabbetoğulları Kabilesi'nin ileri gelenlerinden Hüsn'ü isteyerek yeni bir aşamanın eşiğine gelir. Zira kabile büyükleri Aşk'la alay edecekler ve onu zorlu bir maceraya sürükleyeceklerdir.

Yolculuğun önemli ilk aşamasını oluşturan Gam Harâbeleri'nde, cadının büyüyle güç duruma düşen Aşk çaresizdir. Ellerini kaldırıp feryat eder.²⁹ Bu aşamada beyitlerdeki bazı ifadeler (yârin bî-haber olmaması, âşığı terk etmemesi), bizde Aşk'ın Allah ile Hüsn'ü karıştırdığı izlenimini uyandırır. Bu arada Sühan imdada yetişir; onu teselli etmeye çalışır ve olanlardan ibret almasını öğütler.³⁰ Sühan, Aşk'a Hüsn'den getirdiğini söylediği bir âh kılıcıyla, ateşte yanmayan atı (Aşkar) verir. Artık Hüsn'ün aslında Allah için bir simge niteliğinde olduğu ya da ona işaret ettiği gerçeği görülmeye başlamıştır. Aşk, bundan sonra yoluna çıkan gulyabanileri, Hüsn'ün gönderdiği ah kılıcıyla öldürerek kurtulur ve Mâtem Sarayı'nı geride bırakır.

-
- ²⁷ Terk eyle bu rütbe hûy u hâyı
Boş boşuna kûh-veş sadâyı 1144
- Yoksa bunı sen kolay mı sandın
Gam leşkerini alay mı sandın 1146
- ²⁸ Ammâ sana bir hevâ gerekdir
Ma'şûkuna iddiâ gerekdir 1160
- Var iste kabîle içre yârin
Şehbâzsın al hemân şikârın 1161
- Efgâm ko eyle azm-i dildâr
Bin re'ye olur netîce bir kâr 1162
- ²⁹ Âhına siper kılıp sipihri
Yâd eyledi Hüsn-i mihr-çihri 1410
- Ey Hüsn ey âftâb-ı enver
Ey Aşk'ı eden esîr-i ahker 1411
- Bu muydı ümîd senden ey mâh
Câdû ola vaslıma hevâ-hâh 1412
- ³⁰ Sen yârini bî-haber mi sandın
Yoksa seni terk eder mi sandın 1445
- Şimdi gözün aç da eyle dikkat
Câdûya bak al bu sırdan ibret 1449
- Sen Hüsn adın eyledin ferâmûş
Câdû seni kıldı böyle medhûş 1456
- Hüsn adı tılısmıdır bu sihrin
Neshi anın ismidir bu sihrin 1457

Ne var ki önünde yeni ve zorlu bir sınav vardır: İçi gulyabânîlerle dolu Ateş Denizi. Aşk, yine Allah’a yakararak³¹ bu engelin de üstesinden gelir. Aşk, Allah’ın inâyetiyle, Aşkar’ın sırtında “o ateşli yolu, sabah esen meltem gibi geçer”.

Çin Sâhili’nde gördüğü Hûşrübâ karşısında Aşk, tereddüt eder. Karşısında bir engel daha vardır. Hûşrübâ Hüsn’e benzemekte, bu nedenle hedeften sapma ihtimali doğmaktadır. Hûşrübâ öylesine güzeldir ki onun yanında, periler bile ancak hizmetçi olabilirler.³² Aşk, henüz tedbîri bırakmamıştır. Hûşrübâ ile eğlenirken bile, gözü kılıcıdadır.

Ancak Aşk, büyük yanılğı içindedir. Zâtü’s-süver Kalesi’nde esir düşer. “Evvelce başına gelmiş olanların hepsi bu kalede tafsîlâtıyla ortaya çıkar.” Aşk’ın Allah’tan başka sığınacak kimsesi yoktur. Birtakım gerçeklerin iyiden iyiye farkına varmıştır. Yeni bir girişime, yeni bir yolculuğa daha ihtiyaç olduğunu anlar.³³

Böylece Aşk, sonunda manevî yükselişini tamamlayıp gerçeği bulacağı sembolik bir yolculuğa çıkar. Bu yolculuk, tasavvuf erbâbının “seyr-i sülûk” dediği bir tür imtihanlar dizisinden başka bir şey değildir aslında. Aşk, yiğitliği ve kararlılığı yanında, Gayret ve Sühan’ın da yardımıyla, bu engellerin hepsini birer birer aşmaya başlar.

İlk engel, içinde dev bulunan bir kuyudur. İçi feryâd u figânla dolu bu kuyuda bulunan devin meydan okumasına korkusuzca karşılık veren Aşk,³⁴ böylece iç dünyasında

-
- ³¹ Ey Hâlık u Kird-gâr tâ key
Bu mihnet ü hâr hâr tâ key 1564
- Gönlümde taleb inâyet eyle
Hâhişde edeb inâyet eyle 1574
- ³² Âyâ ki Hüs(ü)n müdür bu meh-veş
Kim sînemi kıldı genc-i âteş 1642
- Yoksa bu yerin perîsidir bu
Yanında perî çerisidir bu 1643
- ³³ Durma sefer et diyâr-ı Kalb’e
Cân baş ko reh-güzâr-ı Kalb’e 1244
- Ol şehride kîmyâ olurmuş
Yolda belî çok belâ olurmuş 1245
- Allah muîn olup geçersin
Kalb şehrinin âbını içersin 1253
- Kıl andaki kîmyâyı hâsıl
Gel bunda ol işte Hüsn’e vâsıl 1254
- ³⁴ Korkutmağa düşme bî-mahaldir
Vuslat dediğim benim eceldir 1290

yeni bir aşama daha kaydettiğini gösterir. Aşk, Sühan'ın tavsiyesi üzerine, yoldaşı Gayret'le birlikte, İsm-i A'zam'ı okuyarak kuyudan kurtulur. Küçük de olsa, birşeylerin daha farkına varır.³⁵

Aşk, Gam Harâbeleri'ne vardığında; henüz câhil ve toy bir delikanlı olarak tanımlanır.³⁶ Tabii şairin bu düşüncesi, yolculuk öncesine ait bir değerlendirmedir. Böylece okura Aşk'ın tecrübe kazanacağı ve gerçeği bulacağı mesajını verilmektedir.

Aşk, pişmanlık duyguları içinde Allah'a yalvarır ve yardım diler.³⁷ Bu yakarışın ardından Sühan gelir. Aşk'a Hûşrübâ ile yaşadıklarının gerçek yüzünü gösterir ve kaçış yolunu anlatır. Aşk, Sühan'ın söylediklerine uyar.³⁸

Aşk, kurtulduktan sonra bu kez yolunun sonsuzluğundan yakınmaya başlar. Sühan tekrar sahnededir ve Aşk'a, yardım amacıyla geldiğini söyler.³⁹ Bu müjde Aşk'ı çok sevindirir. Çünkü bu, hem ölümsüzlük suyu hem de kurtuluş müjdesi gibidir.⁴⁰ Aşk, yeniden kuvvet bulur, sıhhatine kavuşur. Sühan'la birlikte neşe içinde Kalb Kalesi'ne giderler. Şehrin güzelliği karşısında "Aşk kendinden geçer; etrafını nûr ordusu sarmıştır." Ardından Hüsn'ün sarayına giderler. Işıktan bir taht üzerinde ve hizmetçiler eşliğinde şehri gezerler.⁴¹ Bu arada Aşk, Hüsn'ün sarayını gözlemektedir. Birdenbire garip bir köşk

-
- ³⁵ Duydum anı sonra kim gümândır
Mâhın yeri evc-i âsmândır 1316
- ³⁶ Görmüş degil idi gam diyârın
Nâzendesi idi rûzgârın 1378
- ³⁷ Zencîr takıp bu büt-pereste
Abdiyyete çek şikeste-beste 1748
- Maksûdumı cümle hâsıl eyle
Maksûd-ı kadîme vâsıl eyle 1749
- ³⁸ Aşk anlayıcak bu mâcerâyı
Bir âteşe urdı ol binâyı 1771
- ³⁹ Geldim sana eyleyim müdâvâ
Olursan eger benimle hem-pâ 1893
- Za'fın senin eylemişler ihbâr
Gönderdi beni o şâh-ı bîdâr 1898
- ⁴⁰ Hem-bahş-ı hayât-ı câvidânî
Hem müjde-i cümle-i emânî 1901
- ⁴¹ Her gûşede niçe bâğ u bûstân
Her birisi reşk-i bâğ-ı Rıdvân 1968
- Gencîneler anda âşkâre
Memzûc idi cevhere sitâre 1969

görür.⁴² Bu arada büyük bir gürültü kopar. Sûr'a üflenmiş gibi bir velvele yayılır. Birdenbire bir perde açılır; rüyâ görürcesine gerçekler ortaya çıkar. Nihâyet Sühan'ın açıklamalarından⁴³ sonra şair aşağıdaki beyitlerle Aşk'ın vuslatını anlatır:

Filvâki' alıp o şâhı Hayret Açıldı sürâdıkât-ı vuslat	2007	Dediği gibi, Hayret o sultanı alıp götürdü ve vuslat perdeleri bir bir açıldı...
Buldı bu mahalde kıssa pâyân Bundan ötesi değil nümâyân	2008	Hikâye burada sona erdi. Bundan ötesi ise bilinmiyor...

Aşk'ın mesnevide geçirdiği aşamalar; “Hüsn'le nişanlanması, birbirlerini sevmeleri, Hayret'in aralarına girmesi, Hüsn'ü kabilenin ileri gelenlerinden istemesi, kabilenin ileri gelenlerinin zorlu şartlar ileri sürmeleri, Gam Harâbeleri'ne yolculuğu, cadıyla karşılaşması ve Zâtü's-süver Kalesi'nde esir düşmesi, sembolik bir yolculuğa çıkması, içinde dev bulunan kuyudan kurtulması, Hûşrübâ'yla yaşadıklarının gerçek yüzünü görmesi, Hüsn'ün sarayına ulaşması, perdenin açılması ve gerçeklerin ortaya çıkması, vuslata ermesi” şeklinde özetlenebilir. Aşk, beşerî aşk (Hüsn) vesilesi ile çıktığı yolculuğunu (seyr-i sülûk) tamamlamış ve kemâle yani gerçek aşka (ilâhî aşk) ulaşmıştır. Bu açıdan bakıldığında, Hüsn ü Aşk mesnevisinin bildungsroman türünün yapısıyla uyum gösterdiği anlaşılmaktadır.

Bu değerlendirmeler ışığında, Hüsn ü Aşk'ın bir bildungsroman örneği sayılması yönündeki bulguları aşağıdaki gibi ilgili teorik verilerle karşılaştırmalı olarak sıralamak mümkündür:

⁴² Nâgâh görüldi bârgâhı
Bir kasr-ı garîb-i pâdşâhî 1972

Yekpâre zümürüd ü zeberced
Her revzeni cennet-i muhalled 1793

Mestûr-ı hezâr-perde-i gayb
Âsûde-nişîn-i rayb u lâ-rayb 1794

⁴³ Var imdi gör ol melek-likâyı
Seyr eyle ol Hüsn-i bî-bahâyı 2002

Tâ cümle nihân ıyân ola hep
Evvelki ıyân nihân ola hep 2003

Hem-râhların bu râha erdi
Aşk ancak o pâdişâha erdi 2004

Mollâ-yı Cünûn u Gayret İsmet
Hem kaldı geri Benî Mahabbet 2005

Hem üns-i Sühan nihâyetindir
Bundan ilerisi Hayret'indir 2006

1. Bildungsromanda, ağırlıklı olarak, aklî ve hissî yetenekler işlenir. 2. Bildungsromanda, kahramanın toplumun istediği ya da toplum tarafından yadırganmayacak biçime girişi anlatılır. 3. Bildungsromanda, kahramanın olgunlaşma sürecini etkileyen maddî ve manevî tüm unsurlar verilir. 4. Bildungsromanda, kahramanın olgunlaşma sürecinde geçirdiği aşamalar ve ulaştığı kişilik, ayrıntılı biçimde ortaya konur.	1. Hüsn ü Aşk'ta da, ağırlıklı olarak, aklî ve hissî yetenekler işlenmiştir. 2. Hüsn ü Aşk'ta da, Aşk'ın ve Hüsn'ün, içinde buldukları toplumun istediği biçime girişleri anlatılmıştır. 3. Hüsn ü Aşk'ta da, Aşk'ın olgunlaşma sürecini etkileyen tüm maddî ve manevî etkenler verilmiştir. 4. Hüsn ü Aşk'ta da, Aşk'ın olgunlaşma sürecinde geçirdiği aşamalar ve ulaştığı kişilik, ayrıntılı biçimde ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

- Alparıslan, Ali, **Şeyh Gâlib**, KTB Yay., Ankara 1988.
- Ana Britannica**, Ana Yay., İstanbul 1989.
- Aytaç, Gürsel, "Modern Alman Edebiyatında Bildungsroman", *Edebiyat Yazıları*, C. I, Gündoğan Yay., Ankara 1990.
- Ayvazoğlu, Beşir, **Kuğunun Son Şarkısı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999.
- Büyük Larousse**, Milliyet Yay., C.4, İstanbul 1986.
- Gibb, E.J.Wilkinson, **Osmanlı Şiir Tarihi III-V** (Ter.:Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yay., Ankara 1999.
- Gökalp Alpaslan, G.Gonca, "Osmanlı Türk Romanının Başlangıcında Beş Eser", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Osmanlı'nın 700.Yılı Özel Sayısı, Ekim 1999, s.185-202.
- Güngör, Recep Şükrü, **Hüsn ile Aşk** Sevgi Sonbaharında Açan Aşk Gülleri, Timaş Yay., İstanbul 2003.
- Holbrook, Victoria Rowe, "Alegorinin Ölümü, Hüsn ü Aşk'ın Özgünlüğü", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler* (Haz.Mehmet Kalpaklı), YKY, İstanbul 1999.
-, **Aşkın Okunmaz Kıyıları**, (Çev.: Engin Kılıç, Erol Körođlu), İletişim Yay., 1998.
- İpekten, Halûk, **Şeyh Gâlib Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yay., Ankara 1996.
- Mengi, Mine, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yay., Ankara 1997.
- Muallim Nâci, **Osmanlı Şairleri** (Haz.:Cemal Kurnaz), MEB Yay., İstanbul 1995.
- Pekolcay, Neclâ, **İslâmî Türk Edebiyatı I**, Dergâh Yay., İstanbul 1981.
- Şeyh Gâlib, **Hüsn ü Aşk** (Haz.:Abdülbâki Gölpınarlı), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1968
- Şeyh Gâlib, **Hüsn ü Aşk** (Haz.:Muhammet Nur Doğan), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002.
- Şeyh Gâlib, **Hüsn ü Aşk**, (Haz.Orhan Okay, Hüseyin Ayan), Dergâh Yay., İstanbul 1975.
- Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi 1**, YKY, İstanbul 1999.